

dr hab. Andrzej Hankała, prof. UW
Wydział Psychologii UW

Warszawa, 07.02.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Wojciecha Krajewskiego nt.
„Kryminologiczna ocena postaw agresywnych sportowców wyczynowych”.

Recenzowana rozprawa jest poświęcona kryminologicznej ocenie postaw agresywnych u zawodników uprawiających sport wyczynowy. Przyjęte przez Autora podejście zakłada naturalną dla kryminologii interdyscyplinarność, a zatem wzięcie pod uwagę w dokonywanych analizach zarówno aspektów prawnych, jak i psychologicznych, a także socjologicznych, a niekiedy sięganie także do wiedzy z zakresu medycyny (psychiatrii) a nawet biologii, a ściślej mówiąc do neurofizjologii i neuroanatomii, zwłaszcza w odniesieniu do struktury i funkcjonowania ludzkiego mózgu. Już na wstępie – bez przechodzenia do bardziej szczegółowych uwag - należy zaznaczyć, iż Autor rozprawy wywiązał się z oczekiwań związanych z jej interdyscyplinarnym ujęciem. W pracy została bowiem uwzględniona wiedza z zakresu wszystkich wyżej wymienionych obszarów nauki, aczkolwiek, co jest całkowicie zrozumiałe, w różnym wymiarze.

Wybór postaw agresywnych u sportowców jako przedmiotu badań, oceniam jako przedsięwzięcie bardzo interesujące poznawczo. Przede wszystkim ze względu na fakt, że o ile wiedza dotycząca różnych aspektów zachowań agresywnych stanowi od wielu lat przedmiot intensywnie prowadzonych badań i spekulacji teoretycznych na gruncie różnych dyscyplin naukowych, o tyle badania obejmujące sportowców

wyczynowych są dosyć skromne. Wydaje się, iż takie zaniedbanie nie znajduje merytorycznego uzasadnienia. Nawet jeżeli uznamy, iż populacja osób uprawiających sport wyczynowo stanowi jedynie niewielki ułamek populacji ludzi, to jednak populacja sportowców stanowi grupę niezwykle znaczącą, jeżeli rozpatrujemy jej wpływ na rolę odgrywaną w całokształcie życia społecznego. Fakt ten wiąże się z ważną rolą sportu we współczesnym świecie. Wydarzenia sportowe są transmitowane i jednocześnie oglądane przez ogromne rzesze ludzi na, czasami są to nawet dziesiątki milionów widzów jak w przypadku niedawno zakończonych Mistrzostw Świata w piłce nożnej w Katarze. Dla pewnej liczby oglądających zawody sportowe widowisko ma jedynie charakter rozrywki. Jednak dla znacznej grupy osób, zwłaszcza młodych, w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości, sportowcy wyczynowi stanowią swoisty model osobowy, a przejawiane przez nich zachowania zarówno podczas zawodów, ale także w życiu prywatnym pilnie śledzone i szeroko nagłaśniane przez media mogą pełnić rolę wzorców (modeli). Postawy prezentowane przez zawodników mogą być przedmiotem naśladownictwa i następnie przejawiane we własnym życiu. Dotyczy to naturalnie również zachowań agresywnych. Podjęcie badań nad kryminologiczną oceną postaw agresywnych sportowców wyczynowych może mieć zatem znaczenie nie tylko poznawcze, ale również praktyczne.

Recenzowana praca składa się ze wstępu, 6 głównych rozdziałów, wniosków oraz bibliografii i załączników. Trzy pierwsze rozdziały zawierają analizy teoretyczne, czwarty został poświęcony prezentacji badań empirycznych podjętych i przeprowadzonych przez Autora rozprawy. Kolejne dwa rozdziały, przedostatni i ostatni dotyczą kwestii praktycznego wykorzystania wiedzy o postawach agresywnych, głównie dla ograniczenia ich destruktywnego wpływu w życiu społecznym, a także wykorzystania ich konstruktywnego działania w rywalizacji sportowej. Merytoryczną część pracy zamykają wnioski zawierające bardzo syntetyczną odpowiedź na sformułowane hipotezy badawcze. Sposób

strukturalizacji treści przyjęty przez Autora w części teoretycznej oceniam jako spójny i merytorycznie uzasadniony. Autor rozpoczyna od prezentacji zagadnień bardziej podstawowych, aby później koncentrować się na kwestiach bardziej szczegółowych i specyficznych. Tak więc, w pierwszym rozdziale omówione zostały podstawowe kwestie definicyjne, ukazano wartość sportu jako dziedziny ludzkiej aktywności, a także - zgodnie z interdyscyplinarnym profilem pracy - poruszono prawne i organizacyjne aspekty sportu. W dwóch kolejnych rozdziałach Autor zajmuje się problematyką agresji. Zagadnienie to, kluczowe z punktu widzenia tematu pracy jest rozpatrywane w sposób wielostronny i wieloaspektowy. W pierwszym rzędzie Autor zajmuje się podstawowymi sprawami dotyczącymi sposobów rozumienia zjawiska agresji w literaturze przedmiotu i sposobów jej manifestowania się w interakcjach społecznych, a następnie zajmuje się bardziej złożonymi aspektami agresji, jak jej mechanizmy i uwarunkowania. Analizuje ją również jako potencjalny czynnik kryminogeny, stanowiący zagrożenie dla ładu społecznego.

W kolejnym rozdziale Autor koncentruje się zjawisku agresji w kontekście sportu. Słusznie wskazuje, iż badanie zagadnienia agresji w tej dziedzinie aktywności społecznej człowieka wymaga odwoływania się do dorobku wielu dyscyplin nauki, a niekiedy nawet sięgania do takich obszarów jak filozofia, czy religia. Autor rozprawy daje świadectwo dobrej orientacji w zakresie fachowej literatury przedmiotu, w obrębie której uwzględnia zarówno pozycje klasyczne, jak i bardziej współczesne, również z literatury obcojęzycznej. Na uwagę zasługują umiejętności trafnego dokonywania wyboru tych treści, które z perspektywy tematyczno-problemowego profilu rozprawy, są szczególnie ważne. Autor rozprawy wykazuje, iż zdaje sobie sprawę z istniejących kontrowersji i rozbieżności stanowisk w różnych kwestiach, zarówno gdy w grę wchodzi ustalania definicyjne, jak i podejścia teoretyczne.

Pozytywnie oceniając teoretyczną część pracy chciałbym sformułować jedną uwagę krytyczną. Wydaje się, iż Autor rozprawy zajmując się etiologią oraz uwarunkowaniami zachowań agresywnych dość marginesowo potraktował problem ich osobowościowych uwarunkowań. Między innymi, chodzi o związki pomiędzy tendencją do zachowań agresywnych a osobowością określaną w literaturze fachowej mianem osobowości psychopatycznej, czy socjopatycznej, a bardziej współcześnie antyspołecznej, bądź dyssocyjnej. W odniesieniu do niektórych postaci tego typu osobowości korelacja z tendencją do przejawiania zachowań agresywnych i to w najbardziej jaskrawej postaci, czyli agresji fizycznej jest bardzo znacząca. Na poziomie procesów psychicznych zależność ta wyjaśniana jest występowaniem deficytów w zakresie różnego rodzaju mechanizmów sterowania, monitorowania i kontroli własnych działań. O niektórych z nich Autor rozprawy zresztą wspomina pisząc m.in. „ludzie, którzy wypracowali bardzo słabe rodzaje kontroli nad agresją bywają groźni dla otoczenia” (str.118). W innym miejscu Autor powołuje się na wyniki badań mówiące, iż „sprawcy czynów agresywnych znamionują się brakiem dojrzałości kompozycji popędowo-emocjonalnych, impulsywnością, drażliwością”, itd.(s.120). Są to słuszne uwagi, jednak byłoby – moim zdaniem – celowe, gdyby odwoływały się do bardziej spójnej i całościowej ramy teoretycznej, jaką dysponuje współczesna wiedza z zakresu psychopatologii.

Problem osobowościowych determinant zachowań agresywnych w sporcie można traktować jako relatywnie mało znaczący z praktycznego punktu widzenia, gdy analizujemy osobowość antyspołeczną (dyssocyjną) w ujęciu stricte klinicznym. Jeżeli jednak pod uwagę weźmie się tę formę osobowości w postaci subklinicznej, znacznie częściej reprezentowaną w populacji ogólnej, a także wśród sportowców, wówczas problem może się jawić jako bardziej poważny i wymagający uważniejszego rozpatrzenia. Ponadto warto byłoby w tej części pracy zwrócić uwagę na przykłady jeszcze innych determinant osobowościowych

agresji wymienianych w literaturze przedmiotu. Mogą nim być np. pewne formy osobowości narcystycznej, zwłaszcza tzw. złośliwy narcyzm (malignant narcissism) wyrażający się m.in. w nasileniu różnego rodzaju zachowań antyspołecznych, w tym agresywnych. W kontekście osobowościowych uwarunkowań agresji zainteresowanie może budzić także konstrukt tzw. osobowości typu A (wzór zachowania A) wyróżnionej z uwagi na mechanizmy funkcjonowania psychosomatycznego. Ludzie charakteryzujący się tym typem osobowości przejawiają m.in., postrzeganie otoczenia jako zagrażającego, stałe doświadczanie reakcji alarmowej (stanowiącej początkową fazę stresu), wysoki poziom ambicji, tendencję do zachowań rywalizacyjnych, agresywność i wrogość wobec innych.

W rozdziale czwartym Autor prezentuje metodykę własnej pracy badawczej, przedstawiając informacje dotyczące: charakterystyki i doboru próby, organizację i przebieg badań oraz cztery hipotezy badawcze. Uważam, iż dobór narzędzi badawczych w postaci dwóch skonstruowanych przez Autora ankiet dokonany został w sposób merytorycznie uzasadniony. Przyjęty przez Autora plan badawczy oceniam jako właściwy i adekwatny wobec zamierzonych do osiągnięcia celów. Pozytywnie oceniam również wybór metod statystycznej analizy danych, które zastosowano w celu ustalenia statystycznej istotności stwierdzonych zależności. Uzyskano obszerny materiał empiryczny, który został następnie przedstawiony w postaci tabel i wykresów. Warto podkreślić staranność i przejrzystość, z jaką dokonano prezentacji wyników, co ogromnie ułatwia czytelnikowi orientację w bardzo bogatym materiale danych i obliczeń statystycznych. Jeżeli chodzi o syntetyczną prezentację najistotniejszych wyników zawartą w części zatytułowanej „wnioski”, to uważam, iż zyskałoby ona na komunikatywności, gdyby Autor sformułował główne stwierdzenia w postaci punktów, podobnie jak uczynił to w odniesieniu do hipotez zawartych na początku rozdziału czwartego. Warto podkreślić, iż Autor rozprawy jest świadomy konieczności zachowania ostrożności przy dokonywaniu interpretacji wyników badań, a zwłaszcza przy formułowania

diagnoz i uogólnień. Wynika to m.in. z faktu, iż przeprowadzone badania obejmowały liczne, ale dość specyficzne grupy sportowców wyczynowych. Brakowało wśród nich reprezentantów sportów najbardziej brutalnych dyscyplin kontaktowych, jak np.: boks, zapasy, hokej itp., w których agresja stanowi integralny składnik zachowania zawodnika.

Podsumowując, niezależnie od kilku sformułowanych w recenzji uwag krytycznych stwierdzam, iż recenzowana praca doktorska reprezentuje odpowiedni poziom w zakresie teoretycznym i empirycznym. W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano bogaty materiał faktograficzny, który poszerza dotychczasową wiedzę o kryminologicznych aspektach postaw agresji u sportowców wyczynowych. Sposób prezentacji wyników ma charakter przejrzysty. Uważam, że recenzowana praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z wymogami aktualnej Ustawy o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym i wnioskuję o dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

